

דף שבועי

בס"ד

פרשת שמיני, תשפ"ו, מספר 1663

ללמוד לשתוק אלישי בן יצחק

צִוְּה אֶתֶם" (וי' י:א). חז"ל ופרשני המקרא עסוקים בניסיון להבין מה הייתה מהות חטאם. לפי כל אחד מהפירושים, פשט הכתובים מדבר על פעולה של חריגה מסמכות, שבעטיה נענשו בני אהרן בעונש קיצוני, ומצאו את מותם.

בניסיון לדמיין את הרגע כפי שהוא נתפס בעיני העם, מדובר בהלם מוחלט; יכול להיות אפילו, שרוב האנשים שנכחו שם לא הבינו באותו רגע את שהתרחש; למה מצאו בני אהרן את מותם? האם המשכן הוא דבר שממית? האם משהו בפרויקט של הקמת המשכן נכשל, ומותם הוא תוצאה של כשל תכנוני? השאלות היו רבות, ואין ספק שבעקבות האירוע הייתה תגובתם של האנשים פחד. יש להניח שחלקם צעקו, חלקם בכו ואולי חלקם ברחו. האירוע היה מורכב, וכל אחד ממנעד הרגשות היה אפשרי כאן. למרות זאת הכתוב אינו עוסק בכך, והמקרא אינו עסוק בתיאור תגובת העם. לעומת זאת, הכתוב מתאר את תגובתו של אהרן, אביהם של נדב ואביהוא: "וַיֵּדָם אֶהָרֹן" (י:ג).

צמד מילים אלה מקפל בתוכו תפיסה רעיונית שראויה לבירור. בפשטות, תגובתו של אהרן הייתה – שתיקה. הוא ראה כיצד שני בניו מאבדים את חייהם, והוא שתק. נכון הוא, שיש שמזיהם את השתיקה כתופעה מוכרת בהתמודדות האדם עם המוות, כמו למשל רבינו בחיי המשמיענו: "השתיקה אחת ממשפטי האבלות".

אולם יש הרואים בשתיקתו של אהרן לא שתיקה הנובעת מעוצמת ההלם והטראומה שבחווייה, ולא שתיקה שמקורה בהיעדר היכולת להביע עמדה. ההפך; מדובר בשתיקה במקום שכן היה משהו לומר. אהרן רצה לדבר ולהגיב, אך תחת זאת הוא העדיף את השתיקה. רש"י כותב בפירושו לתורה פירוש שיש בו כדי לחזק רעיון זה: "וַיֵּדָם

פרשתנו מקפלת בתוכה את אחת הטרגדיות הגדולות של דור המדבר, שהתחוללה באחד מרגעי השיא של העם – חנוכת המשכן. תוך כדי האירוע המשמח, שבו חנכו אהרן ובניו הכוהנים את העבודה במשכן והקריבו קורבנות, ואהרן ומשה בירכו את העם, הכתוב מתאר מחזה מופלא:

וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעָם. וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלֶּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת הָעֹלָה וְאֶת הַחֲלָבִים וַיֵּרָא כָּל הָעָם וַיִּרְאוּ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם (וי' ט:כג-כד).

על פי פשט הפסוקים נראה שהעבודה והפעלת המשכן עמדה בציפייה הכפולה: הראשונה, התגלות כבוד ה' על המשכן וירידת האש, והשנייה תגובת העם: "ויראו ויפלו על פניהם". שעת שיא שבה האדם מצליח לעמוד בצו הא-לוהי והדברים מתקבלים גם בעליונים.

בעיצומה של פסגה עילאית זו מגיעה הטרגדיה: וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהָרֹן נֹדֵב וְאֶבִּיהוּא אִישׁ מִחֶתְתּוֹ וַיִּתְּנוּ בָּהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂמוּ עָלֶיהָ קִטְרֹת וַיִּקְרִיבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוְּה אֶתֶם. וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלֶּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה' (וי' י:א-ב).

טרגדיה נוראית התחוללה ביום השמיני, בשיאה של השמחה הגדולה: בני אהרן החליטו לנקוט ביוזמה פרטית. כוונתם הייתה טובה, כפי שמציג זאת המדרש:

אף הם בני אהרן בשמחתם כיון שראו אש חדשה שירדה משמי מרום ולחכה על המזבח את העולה ואת החלבים עמדו להוסיף אהבה על אהבה, שנאמר 'וַיִּקְחוּ' ואין לקיחה אלא שמחה (ילקוט שמעוני ויקרא רמז תקכד). התורה אינה כותבת בפירוש מה היה חטאם. היא מציינת בצמצום: "וַיִּקְרִיבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא

1 בפירושו על וי' י:ג. הוא סומך את קביעתו על הפסוק בספר יחזקאל: "בֶּן אָדָם הִנְנִי לִקְחַ מִמָּךְ אֶת מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמַגֵּפָה וְלֹא תִסָּפֵד וְלֹא תִבְכֶּה וְלֹא תִבּוֹא דְמַעַתָּךְ" (כד:טז-יז).

* אלישי בן יצחק, שופט בית משפט השלום תל אביב-יפו.

כשהיא טובה אין טובה ממנה וכשהיא רעה אין רעה ממנה.
כאמור, לדיבור כוח רב; ממנו הטוב וממנו הרע. בספר המוסר "אורחות צדיקים" הוא מונה ארבעה חלקים לדיבור:⁴

הדיבור מצאתי נחלק לארבעה חלקים: אחד כולו נזק, כגון בני האדם הרגילים לקלל בני אדם ולדבר נבלה. השני נזק מצד אחד, כגון שמשבח אחד לקבל ממנו תועלת, ובאותו השבח שמשבח הוא מכעיס שונאו ויזיק למי שמשבח לשונאו. השלישי לא נזק ולא תועלת, כגון דברים של הבל... והרביעי שכולה תועלת, כגון התורה ודברים שהם תלויים בה.

שתיקה אינה בהכרח חידלון והיעדר. לעיתים לשתיקה יש משמעות, ואפילו הלכתית. כך למשל, העיקרון הממוני הקובע "שתיקה כהודאה דמיא".⁵ לפי קביעה זו, אם אדם אינו מכחיש טענה הנטענת כנגדו, יש לראותה כמוסכמת ומקובלת עליו.⁶

התפיסה שלפיה יש לשתיקה מעלה מיוחדת אינה מיוחדת רק למקרה של אהרון. הד נוסף לתפיסה זו אנו מוצאים בעדותו של ר' שמעון בן גמליאל במסכת אבות שמעיד על עצמו: "כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה". אם נבקש לקפוץ לדורנו שלנו, היטיב להגדיר את עוצמתה של השתיקה ביחס לדיבור אביב גפן באחד משיריו, וכך הוא כותב: "השתיקה שלי זו הצרחה הכי גדולה שבי. השתיקה שלי זה הכאב הכי כואב אצלי".

בדור שבו מצפים מאדם שידע להגיב, שידבר, ויש ציפייה שישמיע את דעתו, מגיע אהרון ומבקש ללמד מסר: לא תמיד צריך להגיב, לא לכל אירוע בחיים יש מילים מתאימות, ולא תמיד התגובה על אף הציפייה לתגובה היא הדבר הנכון לעשותו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

4 אורחות צדיקים – שער השתיקה.

5 בבלי, יבמות פז ע"ב.

6 וראו בהקשר זה: אביעד הכהן, "על זכות השתיקה ותוצאותיה", פרשת שבוע, אביעד הכהן ומיכאל ויגודה (עורכים) גיליון 315 (תשס"ח).

אֶהְיֶה' (י:ג) – קיבל שכר על שתיקתו, ומה שכר קיבל שנתייחד עמו הדיבור". לפי פירושו של רש"י שתיקתו של אהרון לנוכח עוצמת הטרגדיה 'מזכה' אותו בשכר. במילים אחרות, שתיקתו נמצאה משתלמת לנוכח העובדה שבעקבותיה חרג האל-מהדפוס השגרתי שאת מסריו, חוקיו ומצוותיו הוא מעביר דרך משה. בשכר שתיקתו מסר האל-לאהרון פרשה שלמה.

ליבי אומר לי ששכר זה אינו מגיע רק בגלל עצם השתיקה, שמאפיינת התנהגות אפשרית עבור אדם שעומד מול יקיריו שנותרו ללא רוח חיים. השכר ניתן לו בגלל שאהרון יכול היה להגיב, והיה לו מה לומר, ובכל זאת הוא ביכר את השתיקה על פני הדיבור.

ישנם פסוקים רבים במקרא המדברים בשבח השתיקה. כך למשל אנו מוצאים: "גם אֵוִיל מִחֵרֶשׁ חֶכֶם יִחְשַׁב אִטֵּם שְׁפָתָיו נְבוֹן" (מש' יז:כח); או "בְּרַב דְּבָרִים לֹא יִחְדַּל פֶּשַׁע וְחוֹשֵׁךְ שְׁפָתָיו מִשְׁכִּיל" (מש' י:ט); "מַעֲנֵה רֵךְ יֹשֵׁב חֶמָה" (מש' טו:א); "וְלִשׁוֹן רַכָּה תִשָּׁבֵר גֶּרֶם" (מש' כה:טו); "מִנֹּת וְחַיִּים בֵּיד לְשׁוֹן" (מש' יח:כא), ועוד. במגילת קהלת אנו מוצאים: "עַת לְחַשׁוֹת וְעַת לְדַבֵּר" (קה' ג:ז), והגמרא מסבירה: "פעמים שאדם שותק ומקבל שכר על שתיקתו ופעמים מדבר ומקבל שכר על דיבורו" (בבלי, זבחים קטו ע"ב).

כאשר המשנה מבקשת לעמוד על ההבדל שבין 'חכם' לבין 'גולם',² היא מונה שבעה הבדלים. וכך אנו מוצאים באבות ה, משנה ז:

שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם. חכם: (1) אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, (2) ואינו נכנס לדברי חבירו, (3) ואינו נבהל להשיב; (4) שואל כעניין ומשיב כהלכה; (5) ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, (6) ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי, (7) ומודה על האמת. וחילופיהן בגולם.

עיון בדברי המשנה מלמד כי חוכמתו או טיפשותו של האדם נמדדת בשים לב לשימוש שהאדם עושה בדיבורו. כוחו של הדיבור רב, וטמון בשימוש שהאדם עושה בו, כפי שמצינו במעשה המובא במדרש (בתרגום חופשי):³

אמר רבן שמעון בן גמליאל לטבי עבדו: צא וקח לי מאכל טוב מן השוק; יצא ולקח לו לשון. אמר לו: צא וקח לי מאכל רע מן השוק; יצא ולקח לו לשון. אמר לו רבן שמעון בן גמליאל: מפני מה כשאמרתי לך מאכל טוב לקחת לי לשון, וכשאמרתי לך מאכל רע לקחת לי לשון? אמר לו ממנה הטוב וממנה הרעה;

2 לאבחנה שבין חכם לבין גולם ראו הרמב"ם בפירושו למסכת אבות ה, משנה ז.

3 ויקרא רבה, פרשה לג, א.

